
GÖRÜNMEZ EL: ROBERT NOZICK ve MİNİMAL DEVLET

*M.Hanifi MACİT**

ÖZET

Devletin tanımı ve devletin ne olduğu konusu öteden beri düşünürlerin ilgilenmiş olduğu bir konu olmakla birlikte, nasıl ortaya çıktığı, nasıl olması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Devlet bir ideal midir? Yoksa bir araç mı ve yahut bir haydut mu? Soruları düşünce tarihinde hem çok tartışılmış hem de bu farklı yaklaşımlar keskin tartışmaların odağını oluşturmuştur. Bugün devletin daha ziyade bir araç olduğu genel kabul görmesine rağmen, sınırlarının, meşruiyetinin ve kaynağının ne olduğu tartışması hala güncelliğini korumaktadır. Biz bu güncel tartışmaya liberter bir algıyla bakan, devleti kendiliğinden düzenin bir sonucu olarak gören ve devletin kaynağı, meşruiyeti, sınırları üzerine yetkin değerlendirmelerde bulunan Robert Nozick'i konu edineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Robert Nozick, Minimal Devlet, Görünmez El, Kendiliğinden Düzen, Toplumsal Sözleşme.

* Yard.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. e-posta: hanifi_macit@mynet.com

I. Giriş

Hiçbir tanımın mükemmel olmadığı ve her tanımın bir sınırlama olduğu gerçeğini göz ardı etmeksizin bir devlet tanımı yapmak gerekirse: Devletin üç öge üzerine inşa edildiği konusunda bir uzlaşımın var olduğu görülecektir. “İlk olarak devlet, bir kurumlar bütünüdür. Devletin en önemli kurumu da şiddet ve zorlama aracılığıyla çalışır. İkinci olarak, bu kurumlar genellikle bir topluma mal edilen ve coğrafi olarak sınırlanmış bir bölgenin merkezindedir. Üçüncü olarak, devlet sınırları içerisinde yönetimi kendi tekeline alır.”¹ Bu nedendir ki, bir bölgede egemen bir iradenin devlet olarak tanımlanabilmesi için bu üç unsuru taşıması gerektiği konusunda bir ortak anlayış söz konusudur. Ancak dile getirilen bu üç ilke devletin deneysel gözlemine dayanır yani bir bilimsel yaklaşım söz konusudur. Fakat devletin neliğine yönelik bu üç unsurun yanı sıra siyaset felsefesinde tartışılan diğer bir husus onun, yani devletin nasıl doğduğu ve bu üç karakteristik özelliği nasıl kazandığıdır. İfade edilen sorgulamayı düşünce tarihinde birçok felsefeci yapmış olmasına rağmen, bizim bu çalışmadaki örneğimiz Liberteryen akımın öncüsü olan Robert Nozick’tir. Anglo-Amerikan siyaset felsefesinin 1970 sonrasına damga vuran Robert Nozick’in zihninde aydınlatması gereken siyaset felsefesine dair temel problem; “meşru devletin nasıl oluşabileceği ve böyle bir devletin sınırlarının nerede çizilmesi gerektiğidir.” Yani düşünür ampirik bir yöntemle devletin ne’liği üzerinde değil, nasıl olması gerektiği üzerine değerlendirmelerde bulunur. Bir taraftan John Locke’un doğa durumuna dair düşüncelerini/tezini meşru minimal devletin doğuşuna kaynaklık eden ortam olarak görürken, diğer taraftan bu ortamda gelişen ve şekillenen minimal devletin aslında Adam Smith’in ifade ettiği anlamda “kendiliğinden bir düzenin” sonucu olduğunu savunur. Yani Nozick’in temellendirdiği düşüncesinde hem Smith’in kendiliğinden düzen anlayışı hem de Locke’un doğa durumu nosyonu bulunur. Ancak Locke’da doğa durumu fikri, nihaî noktada bir toplumsal sözleşmeye varır. Düşünce tarihinde “sözleşme” kavramının kullanımı çok eski bir köke sahiptir. Bu kavramı ilk kullanan Sokrates olmuş, idam cezasına çarptırılmasına rağmen cezaevinden kaçınılma talebini kabul etmemiştir. Düşünür reddiyeyi, Atina hukukuyla yapılan sözleşme düşüncesi bağlamında değerlendirir. Hatta dü-

¹ John A.Hall- John Ikenberry, *Devlet*, çev.: Yeşeren Olgu Alibeygil-Murat Şipal, Doruk Yayınları, Ankara, 2000, s.11.

şünüre göre, Atina vatandaşları Atina kurallarının adaletsiz olduğunu bil-seler bile bu kurallara uymalıdır. Düşünüre göre bu iddia dayanağını vatandaşların hukuk kurallarına uymayı seçtiğinden almaktadır.² Genel anlamda toplum sözleşmesi, toplumu meydana getiren bireylerin yükümlülüklerini ve haklarının kökenlerini açıklayan sözleşme olarak tanımlanabilir. Sözleşme teorilerinde öncelikle bir doğa durumu/tabiat hali tasvir edilir. Tasviri yapılan bu doğa durumunda/tabiat halinde insanların doğal olarak taşıdıkları öz nitelikleri üzerine değerlendirmeler yapılır ve insanların bu doğa durumundan nasıl bir egemen güç ihtiyacına doğru ilerledikleri betimlenir. Toplum sözleşmesi düşüncesi Sofistler ve Platon'a kadar geri götürülebilse de o, daha çok 17. yüzyılda bireyin toplumdan önce geldiğini göstermek ve geleneksel otoriteyi mahkûm etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle toplumsal sözleşme teorisini modern ahlâk ve siyaset teorisiyle ilişkilendirmek daha makul olacaktır. İlk savunucuları ve en iyi bilinenleri; Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau'dur. Lakin bu dönemlerde olgun bir sözleşme anlayışı ortaya koymuş, ancak diğerleri kadar, sözleşme anlayışında zikredilmeyen düşünür, düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Immanuel Kant'dır. Yirminci yüzyıla kadar sözleşme anlayışına yeni bir bakış açısı getirecek olgun bir çalışma yapılmamış, lakin yirminci yüzyılda John Rawls ve David Gauthier tarafından farklı bir tonda da olsa geleneksel sözleşme anlayışı tekrar, ama olgun bir düzeyde dillendirilmiştir.³ Ahlâkî normların toplumun uzlaşmasının bir sonucu olduğu düşüncesi toplum sözleşmesi anlayışının bir ürünüdür. Çünkü toplum sözleşmesinde, ortak bir irade oluşturma sürecinde herkesi bağlayacak ilkeler ve eylem kuralları tespit edilir. Toplum sözleşmelerinden Hobbes'a göre, bencil doğaya sahip olan insanların birbirlerini alt etmeye uğraştığı doğa durumunda/tabiat halinde "insanca" yaşamayı sağlayacak biricik seçenektir sözleşme. Diğer büyük düşünür Rousseau'ya göre ise, insanlar arasındaki "eşitsizliği" kaldırmanın tek yolu iradi güçlerin birleşerek bir toplum oluşturmaları, yani toplum sözleşmesidir.⁴ Lakin Nozick'in amacı, ne sivil topluma geçişin şartlarını belirlemektir, ne de bir

² David G. Ritchie, "Contributions to the History of the Social Contract Theory", *Political Science Quarterly*, Vol.6, No.4. [Dec., 1891],s. 657.

³ Edit: Mark Goldie and Robert Wokler, *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Patrick Riley, "Social contract theory and its critics" Cambridge University Press, 2008, s. 347-354.

⁴ Christopher J. Berry, "From Hume to Hegel: The Case of the Social Contract", *Journal of the History of Ideas*, Vol.38, No.4. [Oct-Dec.1977], s.692-694.

toplum sözleşmesi teorisi ortaya koymaktır. O, eserinde klasik sözleşmecilerin doğa durumu tasvirine yer verir ve Hobbes'un "savaş ortamı" olarak betimlediği bir doğal ortamı değil de Lockeçu doğal hali, özgürlük ve eşitlik durumunu kendisi için referans noktası olarak alır. Klasik sözleşme anlayışına bakıldığı zaman mantıkî olarak sözleşmenin bağlayıcılığı ve uygulanması konusunda bir sözün verilmesi gerekliliği ortaya çıkar.⁵ Belki de düşünürün toplumsal sözleşme anlayışını değil de sadece Lockeçu doğa durumunu takip etmesinin nedeni, böyle bir bağlayıcılığın sonucunda sivil topluma geçilmiş olmasının ahlâkî ve felsefî anlamda sorgulanabilir olmasından kaçışı olarak değerlendirilebilir.

Aslında sözleşme düşüncesine kapı aralayan temel soru şudur? İktidarlar meşruiyetlerini nereden almaktadırlar. Bu konuda, birçok farklı yaklaşım olmasına rağmen bizim çalışma konumuzu Nozick oluşturduğu için soruya da düşünürün takip etmiş olduğu Lockeçu doğal hali izleyerek cevap vereceğiz. Locke, Hükümet Üzerine İki İnceleme adlı eserinin hemen ilk sayfalarında; iktidarın kaynağına ilişkin bir değerlendirme yapar ve siyasal iktidarların kaynağına ilişkin geleneksel görüşü [teolojik görüşü] çok anlamlı bulmaz.⁶ Düşünür için bu konuda, en rasyonel değerlendirme doğa durumu/tabiat hali nosyonuna başvurmadır. Lockeçu doğa durumu, tabiat kanununa bağlı kalan bireylerin, "kimsenin hayatına, sağlığına, sahip olduklarına ve özgürlüğüne zarar vermeden yaşadıkları bu hürriyet ortamını" betimlerken, Nozick bu doğal durumu alır ve ona, doğa durumunda bireylerin kendi haklarını korumak ve kendilerini savunmak için başkaları ile işbirliği içine girebilecekleri düşüncesini⁷ ekler. Lockeçu doğa durumuna bunun eklenmesi veya bu eklemeye kuramın daha da genişletilmesindeki temel amaç, geliştirilecek olan egemen koruyucu birim ve bunun nasıl meşru minimal devlete dönüşeceğine kuramsal ön hazırlık sağlamaktır.

II. GÖRÜNMEZ EL VE MEŞRU MİNİMAL DEVLETİN DOĞUŞU

Görünmez el argümanı ilk işitildiğinde iktisadî ilişkileri çağrıştırmaktadır ve bu argümanın içeriğine ilişkin değerlendirmeler dikkate alındığında da

⁵ Murray N. Rothbard, "Robert Nozick and the Immaculate Conception of the State," *Journal of Libertarian Studies*, Vol.1, No.1, Pergamon Press, 1977, s.45.

⁶ John Locke, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, Babil Yayınları, Ankara, 2004, s.5.

⁷ Hamit Emrah Beriş, "Çağdaş Liberalizme Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick," *Liberal Düşünce*, Yıl:7, Sayı:28, Ankara, 2002. s. 206.

çağrışımın anlamlı olduğu görülür. İnsani bilimlerin temel mantığı disiplinler arası geçişkenlik üzerinden işlediği için Görünmez el argümanının iktisadî bir argüman olmakla birlikte, toplumsal ve siyasal bir argüman olduğu da unutulmamalıdır. Genel olarak Görünmez el, iktisadî, sosyal-politik ilişkilere dair “kendiliğinden düzen fikri” anlamında kullanılmaktadır ve bunu, kendiliğinden düzen anlamında ilk kullanan David Hume’dur. Onu, Görünmez el teorisyle, klasik iktisadın kuramsal temelini inşa etmiş olan Adam Smith izler. Daha sonra sosyal Darwinist Herbert Spencer bunu geliştirir. Felsefî anlamda kendiliğinden düzen, işlerin doğal akışına bırakılması gerektiği, zorlama ve yönlendirmelerle karışılmamasını, her türlü müdahalenin nihaî noktada zarar doğuracağı savunusuna dayanır.⁸ Smith’in kavrama yüklemiş olduğu anlamın; genel olarak iktisadî ilişkilere indirgenmiş gibi görüldüğü ifade edilmektedir. Ancak bu, tam anlamıyla doğru bir tespit değildir ve indirgemeci bir anlayışın ürünüdür. Çünkü kendiliğinden düzen, düşünce tarihinde hem toplumsal ilişkiler hem iktisadî faaliyetler ve hem de politik düşünce adına bir çok metinde dile getirilmektedir.

“Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı temel eserinde Nozick, Adam Smith’in Görünmez El argümanını takip edeceğini ifade eder⁹ ve der ki: Öncelikle zihninde aydınlatılması gereken siyaset felsefesine dair temel problem, meşru devletin sınırlarının nerede çizilmesi gerektiğine ilaveten meşru devletin nasıl oluşabileceği veya nasıl ortaya çıktığıdır. Ona göre öncelikle cevaplanması gereken soru, meşru devletin nasıl doğduğudur. Genel an-

⁸ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s.83-110-111-62.

* Adam Smith *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde; herkes, kendi çıkarını kovaladığında toplumun ilgilerini de üst düzeye taşımış olur der. Daha yalın bir ifadeyle, birey kendi çıkarı peşinde koşarken, toplumun çıkarını da artırma gibi her hangi bir özel amaç gütmeksizin hareket eder ama bir “Görünmez el” onun topluma da katkıda bulunmasını sağlar. Düşünürce göre, Serbest piyasada, bireyin kendi çıkarını kovalaması toplumun genel faydasına dönüşecektir ve Görünmez el’de budur. Buna göre, herkesin bencil olduğu bir toplumda da uyum, bilinçli bir müdahale olmasa da, kendiliğinden oluşacaktır. Bu kendiliğindenliği sağlayan Görünmez el, piyasa ilişkileridir. Görünmez el ve piyasayı düzenleyen fiyatlar seviyesi, kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına imkân sağlar. Kavramı iktisadî bakış açısı ile mercek altına alacak olursak, serbest piyasanın her ne kadar karmaşık ve denetimsiz gözükse de aslında sözde bir “Görünmez el” tarafından doğru miktarda ve çeşitlilikte üretim yapmak için yönlendirildiğinden bahis ettiği görülmektedir. Bkz: A. Smith, *Ulusların Zenginliği I*, çev.: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı, Alan Yayınları, İstanbul, 2004.

⁹ Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev.: Alişan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, s.50.

lamda insan doğası tasavvurumuz, egemenliğin kaynağına dair fikirlerimiz, iktidar ilişkilerinin nasıl ortaya çıktığına dair düşüncelerimiz ve iktisadî ilişkilerin mahiyetine yönelik tespitlerimiz, aslında nasıl bir devlet ve meşruiyet anlayışına sahip olduğumuzun da göstergesidir. Bunun içindir ki Nozick öncelikle meşru minimal devletin nasıl ortaya çıktığını ifade ederken, insan doğası, iktisadî ilişkiler ve bunlara paralel olarak şekillenen egemenlik fikrini aşama aşama irdeler. Düşünürüne göre, bugüne kadar temellendirilmiş ve sınırları tayin edilmeye çalışılmış olan devletin meşru bir dayanağı yoktur. Çünkü bugüne kadar ortaya konulan bütün teoriler devletin fonksiyon alanını geliştirmekte veya genişletmektedir. Bunun aksi yönünde ise, anarşistler durmakta ve onlar, bizatihi devletin varlık nedenini sorgulamakta, onu(devleti) bütün tezahürleriyle ortadan kaldırmak istemektedirler. Nihâî olarak düşünürüne göre devlet, hırsızlık, sahtekârlığı önleme ve sözleşmelere uyma gibi dar bir fonksiyon alanıyla sınırlı olmalıdır. Robert Nozick'in Görünmez el kavramına yüklediği içerik, bu yönü itibarıyla politiktir.

Nozick, devletin fonksiyonu ve meşruiyeti üzerine değerlendirme yaparken, yine Locke'un sözleşme teorisinde yapmış olduğu doğa durumu betimlemesinden hareket eder. Lockeçu bir doğa durumu tasvirini teorisine hareket noktası olarak alan Nozick, bu doğa durumundan minimal devlete doğru devinimi çeşitli aşamalarla ortaya koyar. Görünmez el terimi de bu aşamalarda kendini hissettirir. İlk olarak doğa durumunda, yani herhangi bir egemenliğin söz konusu olmadığı bu anarşist durumda; "hiç kimse böyle bir niyet taşımasa da veya böyle bir şeyin gerçekleşmesi için çaba göstermese de anarşiden bir devletin nasıl ortaya çıktığı, Görünmez el argümanı ile izah edilir.¹⁰ Bir başka ifadeyle bu aşamada, anarşi halinde Serbest Pazar etkinliğinin başlamasıyla, bireylerin haklarını ihlal etmeyen ve modern duyuda Görünmez el argümanına yüklenilen spontan bir müdahilliği, düşünür de eserine uygular ve Görünmez el'in devletin ortaya çıkışındaki fonksiyonunu açık bir üslupla anlatır.¹¹ Nozick'e göre, anarşi durumunda (Lockeçu anlamda doğa durumunda) hiç kimsenin devlet kurma gibi özel bir niyeti ve amacı yoktur. Ancak kelimenin tam anlamıyla yani Smithçi anlamda, sanki görünmez bir el'in müdahalesi varmış gibi kendiliğinden gelişen ilişkiler sonucu minimal devlet ortaya çıkar. Düşünür minimal devletin ortaya çıkışını ana hatlarıyla şu şekilde

¹⁰ A.g.e.,s. 49-54.

¹¹ Murray N. Rothbard, a.g.e., s. 45.

özetler: İlk aşamada, doğa durumunda bireysel hakların korunmasına yönelik problemlerin neler olabileceği düşünür tarafından listelenir ve bireysel haklarının korunmasında sıkıntı çeken bireylerin talepleri sonucunda başkalarının da yardıma gelebileceği ihtimali eklenir. Doğa durumunun mevcut problemlerinden dolayı ve özellikle de koruma açısından sıkıntı yaşayan kişiler, kendilerini koruması için “ücret karşılığında” bu işlevi yerine getirebilecek kişilerden koruma satın alırlar. Aslında bu, koruyucu birimlerin doğuşunun ilk işaretidir ve koruyucu birimler, sadece müşterilerini korumakla yükümlüdür. Nozick’e göre, Locke’un betimlediği şekilde doğa durumunun belirsizliklerinden kaynaklanan çeşitli sıkıntılardan dolayı egemen güce doğru bir devinim işlediği savı, kendisinin hareket noktasını tayin edici değildir. Yani bu, rasyonel ve kurgulanmış bir tasarım değil, kendiliğinden işleyen bir sürecin sonucudur. Doğa durumunda, hak ve hürriyetlerin korunmasından iktisadî ilişkilere ve toplumsal münasebetlere kadar her şey spontane işler. Bu işleyişin sonucunda bireyin haklarını ihlal etmeyen bir yapıya doğru gidiş, kendiliğinden gerçekleşir. İkinci aşamada, kendilerini korumada yetersiz olan üyelerin haklarını koruyan birliklerin nasıl oluştuğu dile getirilir ve bir bölgede birden fazla koruyucu birliklerin var olması sonucu ortaya çıkacak çeşitli problemlere dikkat çekilir. Birden fazla koruyucu birliğin var olması, birliğe üye olan kişilerin hak ve hürriyetlerinin, birliğe üye olmayan kişiler üzerinde baskıya dönüşme tehlikesini beraberinde getireceği vurgulanır. Bir başka açıdan ise, birliklere üye olma yoluyla “hakların koruma altına alınması,” birlikler arasında tarafgirliği tetikler ve hatta birlikler arasında çatışmalara neden olabilir. Bu aşamalarla beraber, bireysel hakları koruyan birliklerin gittikçe profesyonelleştiği ifade edilir, haklar ve bunların koruyucuları arasında iş ve emeğin değiş tokuşunun nasıl başladığı açıklanır ve bu ilişkiler yumağından egemen koruyucu birimin/ultra-minimal devletin ne şekilde doğduğu izah edilir. Koruyucu birimlerin arasında var olan çatışma belirli bir bölgede egemen koruyucu birimin doğmasına da neden olur. Ancak bu egemen koruyucu birimin/ultra-minimal devletin meşru minimal devlete dönüşmesi zorunludur, çünkü hiçbir şekilde koruma işlemine dâhil olmamış bağımsızlarla, koruma almış olanlar arasında ahlâkî olarak bir denge ihtiyacı ortaya çıkar veya kaçınılmaz hale gelir.¹² Birçok Nozick eleştirmeni, düşünürün doğa durumunda herkesi bağlayan bir sözleşme anlayışını geliştirmemiş olmasını, tam anlamıyla anarşist bir ha-

¹² Diana T.Meyers, “The Inevitability of the State”, *Analysis*, Vol:41, No: 1, 1981, s.47.

lin tasviri için anlamlı görür. Lakin düşünür, toplumsal sözleşmenin bağlayıcılığından kaçıp, koruyucu birliklere üye olmayan bağımsız bir grubun varlığını, teorisinde önsel olarak ortaya koymuştur. Fakat çalışmasının ilerleyen bölümlerinde meşru minimal devletin, bölgesinde hem tekel olması gerektiğini, hem de herkesi korumasını ahlâkî bir zaruret olarak değerlendirince, bağımsızlarla da bir etkileşimin olması kaçınılmaz hal almıştır.¹³ Bu durumda Nozick'in önerisi koruyucu birimlere dâhil olmamış bu bağımsızların da korunmasına yöneliktir, ama bu durum doğal olarak çok ciddi eleştirilere kapı aralayan bir çelişkiyi de dile getirmek olur. Birçok kişi, bu durumda Nozick'in de yeniden dağıtımcılıktan kurtulamayacağını haklı olarak ifade eder. Çünkü korumayı ücret karşılığında alanlarla, hiçbir şekilde korumaya dâhil olmayan bağımsızlar/korumayı istemeyen anarşistler, nihaî noktada eşit muameleye tabi tutulmaktadır.

Tekrar egemen koruyucu birimin doğuşuna dönecek olursak, koruma işlemini en profesyonelce icra eden birliğin artık bu coğrafi bölgede tek baskın güç olarak ortaya çıktığı hipotetik öncüllerden hareketle anlatılır. Ancak egemen olan koruyucu birim devlet olarak değerlendirilmez ve devletle egemen koruyucu birim arasında iki temel farklılığın olduğu ifade edilir: (I) Egemen koruyucu birim, bazı insanlara kendi haklarını tatbik etme imkânını verir ve (II) etkin olduğu coğrafi bölgede bütün bireyleri korumaz. Oysa bir devlet, ne bizzat bireye kendi haklarını tatbik etme fırsatını, ne de egemen olduğu alan içerisinde, koruma işlevinde bireyler arasında ayrımcılık yapar.¹⁴ İşte bu iki temel nitelik düşünürün eserinde bir sonraki aşamaya, sadece sahtekârlığı önleme ve koruma (kolluk kuvveti) işlevini yerine getirmekle kayıtlı olan meşru minimal devlet'e götürür. Ancak Nozick'in görünmez el argümanına yüklediği anlam, kendiliğinden düzen fikrinin içeriği ile yani Smith'in kullandığı içerikle çeşitli farklılıklara sahiptir. Smith, görünmez el müdahalesinin sonucunda bireyin özel amacı olmaksızın toplumsal bir faydanın oluştuğundan söz ederken, Nozick, kendiliğinden düzen anlamında bu kavramı kullanır ve sonucun faydaya dönüşüp dönüşmeyeceği hususunun ucunu açık bırakır. Yani bir kendiliğinden düzen söz konusudur, ancak sonucun fayda olacağı kesin değildir. Sonuç iyi olabileceği gibi kötü de olabilir. Lakin kendiliğinden gelişen bu ilişkiler sonucu bizim için ortaya çıkacak olan "iyi",

¹³ Geoffery Sampson, "Liberalism and Nozick's Minimal State", *Mind*, New Series, vol.87, No. 345(Jan., 1978), s.

¹⁴ Nozick, a.g.e., s.57-58.

meşru minimal devlet olmalıdır. Egemen koruyucu birimin bir bölgede devlet haline gelebilmesi için de yerine getirmek zorunda olduğu iki hayati şart vardır: Bunlardan ilki, bölgesinde güç kullanımı konusunda tekel olmak, ikincisi ise, bölgedeki herkesin haklarını koruyor olmak.¹⁵

III. ROBERT NOZICK VE MEŞRU MINİMAL DEVLET

Devletin tanımı ve devletin ne olduğu konusu, öteden beri düşünürlerin ilgilenmiş olduğu bir konu olmakla birlikte, nasıl ortaya çıktığı, nasıl olması gerektiği ve ahlâken nasıl meşrulaştırılacağı konusunda bir fikir birliği yoktur. Düşünce tarihinde devletin doğuşu, oluşumu ve niteliği üzerine yapılan felsefî tartışmaların büyük bir çoğunluğu, devletin gerekli olup olmadığı, gerekli ise nasıl bir forma sahip olacağı üzerine inşa edilmiştir ve bu yapılan tartışmalarda hala güncelliğini korumaktadır. Kimi yazarlara göre devlet, ortadan kaldırması gereken bir kurum iken,^{*16} kimilerine göre ise, tapılacak derecede yüce bir kurumdur**. Bu bakışlardan öte, düşünce tarihi boyunca devletin ne olduğuna ilişkin bütün tartışmalar, iki farklı bakış açısı altında toplanabilir. Bunlardan ilki, olguya dayanan ampirik bakış açısıdır ki, burada var olan devletlerden hareket edilerek devletin tanımlanmasına çalışılır. Ancak bu bakış açısı, devletin unsurlarına yönelik bir değerlendirme olmaktan öteye gidemez. İkincisi ise, normatif bakış açısıdır. Burada ise devletin nasıl olması ve ne yapması gerektiği üzerine tartışmalar ana eksenini oluşturur. Tam olarak bu noktada tartışmaya dâhil edilebilecek en yetkin kişilerden biri de Nozick'tir. Liberteryen olarak bilinen çağdaş düşünür Nozick'in devletin, doğası, amacı ve sınırlarına ilişkin görüşleri, bir yönüyle klasik liberal gelenek içerisinde anlamını bulur. Bu nedenle öncelikle klasik liberal düşünceye ve en yetkin formunu vermiş olan Locke'a kısa bir atıf yapmak gerekir. Klasik liberalizmde devlet, bir gece bekçisi olarak kurgulanır. Gece bekçisi olarak kurgulan devlet, gerekli bir kötülük olarak görülür. Gereklidir, çünkü düzeni ve güvenliği tesis etmek gerekmektedir. Kötülüktür, çünkü topluma kolektif bir irade empoze edecek ve bireyin özgürlük alanını daraltacaktır. Devletin olabildiğince küçük ve özel yaşama olabildiğince az müdahale etmesi gerekliliğini vurgulayan klasik liberaller için en iyi yönetim, en az yönetendir ve genel olarak liberal düşünce geleneğinde devlet, bireyler lehine sınırlandırılmaktadır. Bu bireyler lehine sınırlama öyle bir noktaya

¹⁵ A.g.e.,s. 158.

¹⁶ Bkz: Anarşist Düşünürler.* Totaliter İdeolojiler ve Teorisyenleri.**

varır ki, bu noktada klasik liberal düşünürlerin bazıları bireye devleti alaşağı etme hakkını bile tanır. Ancak burada alaşağı etme hakkı, Locke'da ifadesini bulan ve liberalizmin temel argümanlarından biri olan rıza düşüncesiyle ilgilidir. Ona göre, insanlar mutsuz edildiklerinde ve kendilerini keyfi iktidarın kötü muamelesine maruz bırakılmış bulduklarında, iktidar erkenin yalanları, hileleri ve suiistimalleri görünür bir hale geldiğinde, halkın rızasını alma gibi temel bir ilke ihlal ediliyor demektir ki bu durumda, bir devletin meşruiyetinden söz edilemez. Bunun içindir ki klasik liberalizmde devleti alaşağı etme hakkı "bireyin temel haklarından yoksun yaşamaya başladığı anda" meşru bir eylem olarak karşımıza çıkar. Devleti toplumsal gelişmenin bir sonucu olarak gören organik devlet tasarımına karşılık Locke, devleti, insanların yaşam, mülkiyet ve özgürlüğünü güvence altına alan ve varoluş nedenini de bu sınırlarla belirlenmiş bir kurum olarak görmektedir. Doğal olarak da Locke açısından, devlet, bireyin temel haklarını muhafaza etmeye çalışan, ama bu haklara da olabildiğince az müdahale eden bir siyasî yapılanmaya tekabül eder.¹⁷ Liberteryen okulun en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Nozick de klasik liberal düşüncede dillendirilen devletin "az müdahale alanına" sahip olması gerektiği düşüncesini, yaşadığı dönem açısından değerlendirir. Zikredilen kaygılarla ortaya konulan bu devlet anlayışı, "gece bekçisi devlet" olarak adlandırılacaktır. Gece bekçisi devlet, "laissez faire" ekonomik teorilerine dayanmakta ve bu anlayışın temelini klasik liberal devletin "sınırlı devlet" anlayışı oluşturmaktadır. Düşünüme göre "gece bekçisi devlet" yer yer yeniden dağıtımcı olarak görüldüğü için ve kendi meşru minimal devletin böyle bir fonksiyonu olmadığından veya bunu minimal devletin meşruiyetine aykırı gördüğünden dolayı, gece bekçisi devlet ve minimal devlet arasındaki bu farklılığa not düşmek gerekmektedir.¹⁸ Günümüzde bu devlet anlayışının, yani minimal devlet anlayışının savunucusu olarak karşımıza Nozick çıkmakta ve çalışmamızda birçok defa ifade edileceği üzere, Nozick de, devleti hırsızlık, şiddet, hile ve sözleşme ihlallerine karşı vatandaşları korumakla sınırlandırmaktadır. Ancak onun, yani devletin asla yeniden dağıtımcı bir karaktere sahip olmaması gerektiğini, devlet ve ahlakî meşruiyeti açısından çok önemli görmektedir.¹⁹ "Anarşi, Devlet ve Ütopya" adlı eserinde siyasal liberalizmin oldukça alışılmadık bir tarzda

¹⁷ Locke, *a.g.e.*,s.185-200.

¹⁸ Nozick, *a.g.e.*,s. 59-60.

¹⁹ *A.g.e.*,s.13.

felsefî izah ve meşrulaştırmasını yapan Nozick, “düşünce özgürlüğü” ve “serbest piyasa ekonomisi” temel olmak üzere devletin fonksiyonlarında bir sınırlandırma yapılması gerektiğini savunur.²⁰ Düşünürü göre, bugüne kadar temellendirilmiş ve sınırları tayin edilmeye çalışılmış olan devletin meşru bir dayanağı yoktur. Çünkü bugüne kadar ortaya konulan bütün teoriler devletin fonksiyon alanını geliştirmekte veya genişletmektedir. Oysa Nozick’e göre devlet, devletin her türlü varlığının bir irade beyanı olduğu ve bunun da ne bireyler ne de toplumlar tarafından ahlâkî olarak kabul edilemeyeceği iddiasını dile getiren anarşistlere karşı da savunulabilir. Çünkü anarşist tez, bireylerin özgürce kendi ütopyalarını oluşturup yaşayacağı bir siyasal formu doğası gereği önerememektedir. Bireylerin kendi ütopyalarını gerçekleştirebileceği tek siyasal form, meşru minimal devlettir.²¹ Minimal devlet, ahlâkî olarak meşruiyetini de hırsızlık ve sahtekârlığı önleme ve sözleşmelere uyma gibi dar bir fonksiyon alanıyla sınırlı olmasından alır. Ona göre devlet, sahip olduğu zorlama araçlarını, bazı insanların diğerlerine yardım etmesini sağlamak amacıyla kullanmaz.²² Bir başka ifadeyle, “toplumu oluşturan bireylerin bazılarını diğerlerine yardım etmeye (ekonomik olarak) zorlayan refah devleti, bu tür amaçlar için vergilendirdikleri kişilerin haklarını ihlal ederek adil olmayan bir uygulamada bulunmaktadır. Refah devletinin tam aksi yönünde minimal devlet durur ve sadece bireylerin zarar görmeme ve yaşamlarına karışılmama hakkını korur. İnsanlara kendi ütopyalarını gerçekleştirme fırsatı verir. Tek bir “doğru” ya da “iyi” ışığında oluşturulmuş bir hayat değil, herkesin kendi ütopyasını arayıp oluşturabileceği çoğulcu bir yapıdır bu.²³ Hangi şartlar altında olursa olsun minimal devlet, toplumun daha az avantajlı olanlara karşı yardım edilmesi gerektiği düşüncesini asla kabul etmez. Çünkü her yardım veya daha az avantajlı olarak tanımlama, mutlak anlamda yeniden dağıtım gerektirir ve yeniden dağıtımcı bir yönetim meşrulaştırılmaz.²⁴ Nozick tarafından dillendirilen adalet anlayışının temel iddiası, bireylerin kendi mülkleri üzerinde hakları olduğu ve toplum içinde zenginliğin dağılımının yeniden düzenlenmesinin veya bu yöndeki bir talebin ahlâkî bir haklılığı bulunmadığı noktasında belirir. Bu nedenle de düşünür, üretim ve dağıtım arasındaki ayrımı şiddetle eleştirir.

²⁰ Sampson *a.g.e.*,s.93.

²¹ Nozick, *a.g.e.*,s.12.

²² *A.g.e.*,s.21

²³ *A.g.e.*,13-17-18.

²⁴ Sampson *a.g.e.*,s.93.

Zira Nozick'e göre, mülklerin dağılımı, insanların kendi mal varlıklarını mübadele etmelerinin sonucudur, dağıtımlarının değil.²⁵ Yine bu bağlamda değerlendirilince Nozick açısından bir devlet, insanların hayatına müdahil olma gibi bir hakka sahip değildir, toplumda daha az avantajlı olanlara yönelik her türlü devlet edimi, yani dağıtım teşebbüsü, devletin insanların hayatına müdahalesini liberal ölçeklerin dışında bir noktaya kadar vardıracağı ve bu sonuç, kabul edilemezdir.²⁶ Nihâî anlamda her türlü eşitlik talebi adına ortaya konulan egelitarian politikalar, devletin, meşru sınırlarının ötesine geçmesine neden olacaktır. Böyle bir düşünce- nin karşısında olan Nozick'e göre ise, insanlar arasında gelir ve servet açısından eşitsizlik durumu söz konusudur. Bu eşitsizliğe herhangi bir gücün düzeltmek veya gidermek amacıyla müdahalesi de kabul edilemezdir.²⁷ İnsanlar kendi meşru kazanımlarını başkaları lehine neden kullanmak zorunda olsunlar ki? Nozick açısından toplumsal ve ekonomik malların kazanımlarının meşru yolla elde edilip edilmediğinin veya meşru olup olmadığının tek kriteri, onların yasal yollarla kazanılıp kazanılmadığıdır. Şayet meşru yollarla kazanılmış iseler, bunların dağıtımını veya yeniden dağıtımını için hiçbir neden yoktur. Bunun içindir ki, minimal devlet, bizi başkaları tarafından araç, vasıta veya kaynak olarak kullanılacak bir kişi olarak değil, tam Kantçı anlamda, hakları ihlal edilemeyen bireyler yani amaç olarak görmektedir. Bizlere amaç olarak davranılması hem haklarımızı saygı gösterilmesi hem de bizlere de saygı gösterilmesi anlamına gelir ve bireysel olarak seçtiğimiz bir hayatı düzenleme, kendimizle ilgili düşüncelerimizi gerçekleştirme olanağı verir. Her hangi bir devlet veya bireylerden oluşan bir grup, ona göre, bundan fazlasını da azını da yapamaz. ▽

KAYNAKLAR

BERİŞ, Hamit Emrah, "Çağdaş Liberalizme Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick," *Liberal Düşünce*, Yıl:7, Sayı:28, Ankara, 2002.

BERRY, Christopher J., "From Hume to Hegel: The Case of the Social Contract", *Journal of the History of Ideas*, Vol.38, No.4. [Oct-Dec.1977].

²⁵ Barry, *a.g.e.* s.167-168.

²⁶ Nozick, *a.g.e.*, s.258-264.

²⁷ *A.g.e.* s.300-302.

- HALL**, John A. – **IKENBERRY**, John. *Devlet*, çev.: Yeşeren Olgu Alibeygil-Murat Şipal, Doruk Yayınları, Ankara, 2000.
- LOCKE** John, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, çev.: Fahri Bakırcı, Babil Yayınları, Ankara, 2004.
- MEYERS**, Diana T. "The Inevitability of the State", *Analysis*, Vol:41, No: 1, 1981.
- NOZICK** Robert, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev.: Alisan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- RITCHIE**, David G, "Contributions to the History of the Social Contract Theory", *Political Science Quarterly*, Vol.6, No.4. [Dec., 1891].
- ROTHBARD**, Murray N. "Robert Nozick and the Immaculate Conception of the State," *Journal of Libertarian Studies*, Vol.1, No.1, Pergamon Press, 1977.
- SAMPSON**, Geoffery, "Liberalism and Nozick's Minimal State", *Mind*, New Series, vol.87, No. 345(Jan., 1978).
- SMITH**, Adam, *Ulusların Zenginliği I*, Çev. Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı, Alan Yayınları, İstanbul, 2004.
- YAYLA**, Atilla, *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992.

Muhafazakâr Düşünce / Devlet